Минавайки така през ръцете на непознати хора, които постоянно нареждаха къде да се отива и какво да се прави, как да се държи, кога да се спи и кога да се играе, с кой крак да се стъпва и накъде да отправи погледа си, Херцег вече от десетте години схвана онова, което някои хора не научават до края на живота си: трябва да станеш колкото се може по-малко очебиещ, по-невидим, по-незабележим! Докато се придържа към правилата на поведение, определени от възрастните, от онези, в чиито ръце засега се намира малкият му крехък живот, ще бъде в пълна безопасност, защитен от това външно държание - никой нищо няма да може да му стори! Със своята ранна мимикрия, която така надеждно го защитаваше, Херцег отиде толкова далеко, че вече на десет години можеше умело да намъкне като копринен чорап на лицето си исканото от него изражение, по точно такова, каквото смяташе, че се изисква от него в този момент. Докато маршируваше с дървена пушка на рамо по време на многобройните паради и прегледи по онова време, имаше строг, застрашителен вид на малък отмъстител; при полагане венци на гробището - съкрушено изражение на отдаващ последна почит, а когато се вдигаше знамето на пилона, успяваше да изпълни погледа си с тържествено и покорно настроение, което чудесно се съгласуваше с патетиката на момента. Съвършено лесно му се удаваше да подготви и убеди самия себе си в искреността на тези масови чувства, на които беше подложен; неведнъж по гърба му полазваха тръпки от вълнение и немалко пъти в крайчеца на хубавите му сини очи се появяваше сълза на затрогване! Но всичко това бяха преходни чувства; дълбоко в себе си Херцег се чувстваше като принц, изхвърлен сред нищетата, сред тъл-

пата, към която не се числи. С цялата си душа вярваше, че рано или късно, един ден, ще се появи най-после някой, който ще го спаси от този живот, просто ще му подаде ръка и ще го изведе от общото спално помещение, общата столова, изобщо от живота, в който всеки държи другия непрекъснато под око. Във фантазиите му това обикновено беше някаква жена, облечена с бяла рокля, препасана с трицветна лента (синьо-бяло-червена) - появяваше се пред входа на техния лагер, най-напред разговаряше на портала с началника им, който в този случай биваше раболепен и учтив, а после тя се отправяше към вечния строй, в който стоеше той - свободно, на място. Началникът командваше: "Мирно!", а след това: "Херцег, десет крачки напред, марш!" и казваше: "Ти заминаваш, сбогувай се с другарите си...". На всички прощаваше великодушно обидите и ударите, "марките" и "запалките", отиваше до джипа, който най-после ще го откара от това мъчилище. Пазеше и последен удар в главата си, момента, когато началникът каже: "Няма ли да вземеш нещата си?". Той ще отговори: "Не ми трябва нищо!".

Инстинктът за самосъхранение се беше погрижил още десетгодишен да стане твърде хитър. На никого не издаваше тайната си надежда, че ще се избави от неволята и ще отиде някъде, където децата не стоят под строй и където не викат по тях. Никога на никого! Знаеше, че ако тайната му се разкриеше, щеше да бъде изгубен; не толкова затова, че всички щяха да му се подиграват и да си отмъщават, че се е опитал да им се измъкне, макар и насън, колкото от суеверие: веднъж издадената тайна щеше да престане да го защитава. Може на някого да се стори невероятно, че едно десетгодишно момче е съумяло да култивира в себе си толкова хитрости, но с какво пък да си обясним това, че Нико Херцег по онова време често се усамотяваше, търсеше през

малобройните почивки (когато възпитателите им нареждаха "свободни сте!") скришни ъгли в мазата, някое кътче в парка, обрасло с буренак или вътрешността на обърнат сандък, и че там се отдаваше на вълнуващо бленуване, на трепета на усамотението, пълно със сладки очаквания, че дори и говореше сам със себе си, изпълняваше в няколко варианта голямата сцена на сбогуването с лагера, докато останалите момчета ритаха парцалените топки, отново заедно и налице, тъй като вече съвсем бяха изгубили желание да бъдат сами?

Разбра също, че възрастните - онези, които командват децата - макар и силни, са всъщност порядъчно наивни - Херцег тогава още не познаваше по-точния израз: "едномерни", но вече добре знаеше как могат да бъдат заблудени от неговото привидно лоялно изражение, раболепното бързане, когато го повикат, а особено силното удряне на петите, когато се обръщаше към тях, на което не можеха да устоят. Колко пъти само имаше възможност да се увери в това! Понякога някой от ръководителите на Дома го погалваше по косата и го похвалваше пред останалите точно в момент, когато той кроеше в себе си едно от безбройните си отмъщения.

Никой не може да бъде озлобен, както огорченото дете, дълбоко убедено в оправдаността на омразата си. Липсваше му именно съчувствие. Не срещаше разбиране, което да породи малко добрина в разочарованото му и, поради това, преждевременно закоравяло сърце. Всички тези "възрастни глупаци" правеха най-доброто, което можеха да направят от полудивите момчета и момичета порядъчни деца по рецептата на известната "Педагогическа поема" на Макаренко. И въпреки грешките си, строгостта и сивотата на тогавашната "недорасла" педагогика, те се стараеха да осигурят на децата без родители що-годе добър и удобен живот,

да ги нахранят, облекат, да ги приучат към труд , ред и игра. Неподготвеността, с която те вършеха това, беше плод на тяхната недоученост (бяха минали през двумесечни курсове за възпитатели и учители), а човек не може да се мрази за това, че не е имал възможност да стане по-добър, отколкото е. В една страна, която все още страдаше от недоимък на всичко, децата все пак не гладуваха. Естествено, никой не можеше да замени бащите и майките, нито да им предложи любов, за която копнееха. Младата държава нямаше време за нежност. И към нея никой не изпитваше съчувствие. Но нека се опитаме да разберем и малкия Херцег! Не можем да очакваме от едно десетгодишно момче, видяло как се разрушават домове и как висят обесени хора, момче, което се опитваше по някакъв начин да надживее злото, да показва още и разбиране, непознато често и на зрели хора, а още повече на деца в беда.